

KOMINTERN OG DE DANSKE KOMMU- NISTER

Et dansk-russisk projekt om de danske personsager i Kominterns arkiv

Af Jesper Jørgensen og
Thomas Wegener Friis

Arbejdermuseet & ABA, Center for Koldkrigsstudier ved SDU og Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie har med udgangen af 2013 afsluttet et forsknings- og arkivprojekt om godt 400 danske personsager i Kominterns arkiv, der kaster nyt lys over dansk kommunisme og det sovjetiske systems virke.

Kadrerne afgør alt!

Sådan var Stalins ord til officererne fra Den Røde Hærs Akademi den 4. maj 1935. Og forholdet til partikadrerne betød unægteligt meget i den kommunistiske verdensbevægelse. For den politiske strømning, der havde sat sig selv på den ambitiøse opgave at forandre ejendoms- og magtforholdene grundlæggende på globalt plan, var medlemmernes hengivenhed og loyalitet et omdrejningspunkt. Kadrearbejdet var nøglen til intern kontrol og politisk disciplinering, og under 1930'ernes terror i Sovjetunionen blev selv små afvigelser til et spørgsmål om liv eller død.

I Danmark har en række historikere og forfattere beskæftiget sig med de danske kommunister og brugt den biografiske genre til at forstå både de mennesker, der viede deres liv til en af det 20. århundredes store ideologier, samt de mekanismer, der virkede inden for den kommunistiske bevægelse.¹ Alene antallet af biografiske værker vidner om en stærk interesse for emnet, og de politiske biografier har generelt fundet et bredt publikum med udgivelser fra landets førende forlag. Enkelte biografier som historieprofessor Kurt Jacobsens biografi om Danmarks Kommunistiske Partis (DKP) Aksel Larsen må i dag regnes som en moderne klassiker.² Det samme gælder biografien om politbureau- og folketingsmedlemmet Arne Munch-Petersen, der som Komintern-medarbejder forsvandt under udrensningerne i Sovjetunionen.³

Arne Munch-Petersen-biografien, der baserede sig på personsager i både Kominterns arkiv og det hemmelige politi, KGB's arkiv, blev skrevet i den selvransagelsesproces, som den sidste DKP-formand inden Sovjetunionens sammenbrud, Ole Sohn, gennemgik efter Murens fald i november 1989 og opløsningen af det DKP, som man kendte under den kolde krig. Både han og

Arne Munch-Petersens visum til Sovjetunionen, stemplet for indrejse 22. marts 1937. Fire måneder senere blev han arresteret af det hemmelige politi, NKVD, for mistanke om deltagelse i en illegal trotskistisk organisation. Den 12. november 1940 døde han af tuberkulose i Butyrka-fængslet i Moskva, uden dom.

mange andre spurgte sig selv: Hvordan havde kommunismen fungeret i praksis? Og hvorfor var engagerede og kritiske borgere i et lille velstående land parate til at hengive sig til en utopisk tanke og til en politisk bevægelse, der kunne være en krævende og til tider altfortærende elsker?

Kommunismens historie har fostret en lang række vigtige politiske personligheder. Hver især har de haft store roller i Danmarks historie, fuldstændig upåagtet, at DKP parlamentarisk set forblev et marginalt fænomen, og kommunisterne derved aldrig fik direkte del i landets politiske magt. Et vigtigt element i forklaringen på interessen for kommunisternes historie i Danmark må derfor også ligge i, at kommunisterne

var en del af en verdensbevægelse med centrum i Moskva, der blev opfattet som den største trussel mod "den frie verden" med de kapitalistiske, parlamentariske demokratier i Vest som de dominerende. Herved fik den kommunistiske bevægelse en nøglerolle i det såkaldte korte 20. århundrede fra begyndelsen af Første Verdenskrig i 1914 til Sovjetunionens opløsning i 1991. Historien om kommunismen er en historie med mange spørgsmål og få lette svar, og netop derfor tyder alt på, at strømmen af biografier om danske kommunister vil fortsætte.

Nøglen til god forskning er kilder, og en hel del af kilderne til den danske kommunistes historie skal findes i arkiverne i Moskva. Som følge af den store interesse for de

kommunistiske personligheder, har det derfor været naturligt for os, at kaste os over kadresager. Især sagerne fra Komintern-tiden er centrale. Den generation af kommunister, der havde deres politiske udgangspunkt i Stalintiden, kom til at præge DKP og danske forhold i årtierne, der fulgte. Som følge heraf har personsagerne i Kominterns arkiv været et oplagt valg af tema for den dansk-russiske kildesamling, *Датские кадры Москвы в сталинское время. Избранные документы из личных дел датчан в архиве Коминтерна* [Danske Moskvakadrer i Stalintiden. Udvalgte dokumenter fra de danske personsager i Kominterns arkiv], der udkom i 2013.⁴ Kildesamlingen var afslutningen på projektet 'Komintern og de danske kommunister', finansieret af Carlsbergfondet, men forhåbentlig startskuddet på et fremtidigt dansk-russisk samarbejde om historiske emner af gensidig interesse.

I det følgende vil vi nærmere præsentere projektet, herunder de vigtigste kildetyper i de danske personsager samt placere materialet i forhold til kildesituationen for forskningen i dansk kommunismes historie. Først det sidste.

Den nye kildesituation efter Murens fald

Efter 1990 ændredes forudsætningerne for forskningsfeltet sig grundlæggende på grund af flere arkivåbninger. Af de udenlandske arkiver har især Kominterns arkiv, der er en samlebetegnelse for arkiverne efter Komintern (1919-1943) i det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie (RGASPI), tiltrukket sig opmærksomhed. Arkivet blev sammen med en lang række andre arkiver åbnet efter Sovjetunionens opløsning. Fra dansk side hjemtog DKP, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) og forskellige historikere, bl.a. Kurt Jacobsen og Morten Thing, kopier fra Kominterns arkiv til ABA.

Parallelt hermed blev der i 1993 nedsat

en styregruppe under ledelse af den danske rigsarkivar, Johan Peter Noack, der lagde en stor indsats i udarbejdelsen af registranten *Danica i Rusland. Kilder til Danmarks historie efter 1917 i russiske arkiver* (1994). Efterfølgende fik Rigsarkivet kopieret omkring 12.000 sider fra bl.a. Sovjetunionens Kommunistiske Partis (SUKP) centralkomites arkiv fra den arkivinstitution, der i dag hedder Det Russiske Statsarkiv for Samtidshistorie (RGANI). Sammen med tidligere indsamlede dokumenter er disse fortegnet i vejledningen *Danica fra Rusland* (1997).⁵ I denne samling er der ikke kopier fra Kominterns arkiv, men der kan findes andet vedr. DKP. Den næste større indsamling af DKP-relevant materiale fra udenlandske arkiver (især russiske og tyske) ske i forbindelse med udarbejdelsen af Dansk Institut for Internationale Studiers (DIIS) fire-binds værk *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (2005). Baggrundsmaterialet for rapporten befinder sig nu på DIIS Biblioteket i København.⁶

Selvom der således er blevet overført mange kopier af arkivalier vedr. DKP til Danmark, befinder der sig selvfølgelig stadig store mængder af relevant materiale i udlandet, især i Rusland og Tyskland, og især for perioden efter 1945. For Tysklands vedkommende er det østtyske kommunistpartis, *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED), arkiv af åbenbar interesse. Partiets arkiv befinder sig i dag i Stiftung Archiv der Parteien und Masseorganisation der DDR im Bundesarchiv (SAPMO-BArch) – et arkiv med meget fine adgangs-betingelse helt frem til 1989. Eneste minus ved arkivet er, at det lykkedes partiet at destruere dele af arkivet for perioden fra Murens fald til kommunistpartiets opløsning. Arkivalierne fra SAPMO-BArch har flere gange været genstand for danske forskeres granskning og har desuden været inddraget i det statslige kommissionsarbejde. Udover arkivalierne i det centrale partiarkiv, indeholder Landsarkivet i Greifswald også ma-

teriale, der er relevant for historien om relationerne mellem det danske og det østtyske kommunistparti, fordi det omfatter arkivet fra SED's distriktsafdeling i Rostock, arkivalier til kommunistiske Østersø-samarbejdsfora samt for de såkaldte Østersøuger, der var politiske festivaler, der blev afholdt i DDR fra 1958-1975. Et andet vigtigt naboland for de danske kommunister var Polen, hvor Udenrigstjenesten og Det Forenede Polske Arbejderparti også var i tæt dialog med DKP. Kilder til disse kontakter er arkiveret i Det Polske Udenrigsministeriums Arkiv (AMSZ) og i Arkivet for Nye Akter (AAN), begge i Warszawa.⁷ De tidligere tjekkoslovakiske og de rumænske arkiver er indtil nu kun i meget begrænset omfang blevet anvendt i en dansk forskningsammenhæng.⁸ Arkiverne i de øvrige østeuropæiske lande mangler endnu at blive undersøgt af danske forskere.

På vestlig side ligger blandt andet de vestlige landes udenrigs- og efterretningstjenester inde med relevant materiale, og danske historikere er i stigende grad begyndt at benytte især engelske og amerikanske kilder til dansk koldkrigshistorie, for eksempel fra forløberorganisationen til CIA Office of Strategic Services (OSS), til at kaste lys på det vestlige antikommunistiske arbejde.⁹

DKP's arkiv er af indlysende grunde centralt for studiet af dansk kommunisme. Tidligere havde det af politiske grunde været utænkeligt, at forskere uden videre kunne få adgang til partiets arkiv, men ca. ½ år inden Murens fald besluttede DKP sig på opfordring af en gruppe kommunistiske historikere for at overdrage sine arkivalier til ABA. I juni 1989 påbegyndtes nedpakning og flytning af arkivalier, trykt materiale m.m. fra partihuset i Dr. Tværgade i København. Senere købtes også partiavisen Land og Folks billedsamling af konkursboet, og efter 2 år var der indsamlet over 900 flyttekasser. I 1997 blev arkivet officielt åbnet for forskningen, og siden da har DKP's arkiv været et af de mest benyttede arkiver i ABA.¹⁰ I perioden 2006-2009 er

ordningen og registreringen af arkivet blevet færdiggjort, således at det er muligt at danne sig et indtryk af alle dele af arkivet via registranten. Løbende er der tilføjet nyt materiale til arkivet, ligesom der stadig indkommer nye arkivalier vedr. DKP.¹¹

I tilknytning til DKP-arkivet er der registreret en lang række af andre organisationer og personers arkiver, hvoraf de vigtigste er partiets ungdomsorganisation Danmarks Kommunistiske Ungdom (DKU), Foreningen Folkepressen, Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen, Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, Den danske komite for Arbejderkonferencen, partiformændene Knud Jespersen og Ole Sohn, ledende partifunktionærer Ib Nørlund og Villy Fuglsang samt omkring 70 lokale DKP- og DKU-afdelinger. Stadig er der også materiale fra den oprindelige aflevering, der endnu ikke er registreret, blandt andet arkiver efter DKP København, DKP Midtjylland, Kommunistiske Studenter og chefredaktør Villy Karlsson.

Centrale dokumenter fra Kominterns arkiv, ABA og den uofficielle partiarkivar Tage Revsgaard Andersens private samling, der i 2009 blev afleveret til Arbejdermuseet & ABA, er udgivet i besættelsestidshistorikerne Hans Kirchhoff og Aage Trommers "*Vor Kamp vil vokse og styrkes*". *Dokumenter til belysning af Danmarks kommunistiske Partis og Frit Danmarks virksomhed 1939-1943/44* (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 2001). Endelig findes der arkiver efter enkelte partiafdelinger lokalt, fx i Odense og Aalborg, ligesom en del kommunister eller deres efterladte har valgt at placere papirer på andre arkivinstitutter, fx den mangeårige partiformand Aksel Larsens arkiver i Rigsarkivet og den internationalt kendte, kommunistiske forfatter Martin Andersen Nexøs arkiv på Det Kongelige Bibliotek. Arkivalierne til Danmarks Kommunistiske Partis historie er således samlet set langt mere omfattende, mere tilgængelige og på grund af partiets specielle nationale og internationale position mere

forskelligartede end andre danske partiers, og heri ligger endnu en forklaring på, hvorfor DKP stadig i dag tiltrækker historikerens interesse i et omfang, der på ingen måde står mål med partiets faktiske indflydelse.

Dertil skal lægges, at der formodentlig stadig ligger meget materiale hos tidligere aktører og deres familier, samt at de danske efterretningstjenesters arkiver endnu er svært tilgængelige for de fleste forskere. Den danske militære og udenrigsefterretningstjeneste, Forsvarets Efterretningstjeneste (FE), har ganske vist siden 2000 været i gang med et omfattende afklassificeringsprojekt, og tjenesten foretog i 2012 en meget omfattende aflevering af arkivmateriale til det danske Rigsarkiv, en samling som endnu kun få historikere har benyttet sig af. Det primære ansvar for infiltreringen og overvågningen af DKP lå imidlertid hos Politiets Efterretningstjeneste (PET). Herfra er der endnu kun blevet afleveret få arkivalier til Rigsarkivet. Langt de fleste dokumenter er enten destrueret af tjenesten selv eller opbevares i dets hovedkvarter i Buddinge. Her er adgangen til arkivet og afklassificeringen af dokumenter forbundet med stort besvær for normale forskere.¹² Historikere har til gengæld kunnet anvende arkivet i forbindelse med statslige undersøgelseskommissioner. De kommende år vil vise, hvorvidt det vil lykkes at normalisere adgangen til efterretningsarkiverne i Danmark, eller om man vil falde tilbage til den meget restriktive praksis, der gjorde sig gældende før 2000.

Projektet *Komintern og de danske kommunister*

Kildesamlingen om 'de danske Moskvaakdrer' var som nævnt slutpunktet for arkiv- og forskningsprojektet *Komintern og de danske kommunister* (2011-2013), der både sigtede mod at skabe ny viden om forholdet mellem det danske kommunistparti og Komintern samt mod at forbedre samarbejdet mellem danske og russiske forskere, et forhold der i flere år havde ligget stille.

Projektet tog først spørgsmålet om betydningen af opløsningen af Komintern op på en dansk-russisk konference, *Komintern og de dansk-sovjetiske relationer*, den 16.-17. september 2011 på Syddansk Universitet, arrangeret af Center for Koldkrigsstudier ved Syddansk Universitet og Arbejdermuseet & ABA – den første dansk-russiske historikerkonference om de to landes bilaterale forhold, som var blevet afholdt i årevis. Resultatet af konferencen udmøntede sig bl.a. i en antologi med samme titel, redigeret af Jesper Jørgensen, Alexander Chubaryan, Andrei Sorokin og Thomas Wegener Friis og udgivet af Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i 2012. Bogen blev først lanceret ved et arrangement på Arbejdermuseet med officiel deltagelse fra den Russiske Føderations Ambassade i Danmark. Herefter fulgte en præsentation af bogen på den danske ambassade i Moskva.

Antologien indledes med Kurt Jacobsens anekdotiske indlæg på konferencen om at være den første dansker i Kominterns arkiv. Han mindedes, hvordan han i 1984 som repræsentant for Danmarks Kommunistiske Parti blev hentet i lufthavnen i en sort Volga med gardiner og kørt til det såkaldte "Hotel Tak", hvor udenlandske kommunister var indkvarteret på SUKP's regning. Jacobsen fortalte om mødet med SUKP's Centralkomites Internationale Afdelings referent til DKP, Vladimir Savko, og om stive vodkaer og boggaver fra politbureauemedlem Boris Ponomarjov. Vigtigst var dog, at han fik adgang til hidtil utilgængelige, sovjetiske arkivalier, der rummede historier, som ikke alle partikammeraterne hjemme i Danmark havde lyst til skulle fortælles. Det danske kommunistiske parti havde mange tabuer i sin historie, men nu blev historien alligevel fortalt. Kurt Jacobsen skrev først *Moskva som medspiller. DKP's gennembrud og Aksel Larsens vej til Folketinget* i 1986, siden *Mellem København og Moskva* i 1989 om DKP i 1920'erne og endelig biografien om *Aksel Larsen* i 1994. Gennemgående var billedet,

KOMINTERN

OG DE DANSK-SOVJETISKE RELATIONER

16. og 17. september 2011

U150 SDU Odense

Program

Fredag

Thomas Wegener Friis
Om Kominternprojektet

Peter Ruggenthaler
De østrigske erfaringer

Nikita Petrov
OGPU-NKVD aktiviteter i Europa
for Anden Verdenkrig

Niels Erik Rosenfeldt
Kominterns hemmelige apparat

Natalia S. Lebedeva
Opløsningen af Komintern

Mette Skak
Komintern og kadrekontinuiteten
efter 1945

Nataliya Egorova

Lørdag

Mikhail Prozumenscikov
De sovjetisk-danske relationer i
Khrusjtjov Perioden på baggrund
af KPSU's arkiv

Svetlana Rosental
Danmark og danskere i Komintern-
arkivet

Jesper Jørgensen
Arkiver og litteratur om dansk
kommunisme

Olga Pavlenko
De sovjetisk danske relationer i
mellemløbet i russisk forskning:
Tilgange-metode-Perspektiver

Chris Holmsted Larsen
Biografien om den danske kommu-
nist Otto Sand – de kildemæssige
udfordringer

Morten Møller
Fra Kominternkurér til modstands-
mand – et portræt af kommunisten
Borge Houmann

Kurt Jacobsen
At være den første dansker i Kom-
internarkivet

Morten Thing
Biografiske problemer i forbindel-
se med Kominternkilder

 SYDDANSKUNIVERSITET.DK

Design: Asbjørn Rune Rils-Knudsen

ARBEJDERMUSEET
& ARBEJDERBEVÆGELSENS BIBLIOTEK OG ARKIV

Plakat fra konferencen "Komintern og de dansk-sovjetiske relationer", der blev afholdt som led i opstarten af projektet. Under konferencen blev der underskrevet en samarbejds-samtale mellem SDU og Det Russiske Statsarkiv for Samtidshistorie (RGANI) samt indgået aftaler omkring digitaliseringen af de danske personsager i Kominterns arkiv.

at DKP's kontakt til SUKP og Komintern var mere intim, end partiet gennem tiden havde givet udtryk for. Jacobsens bøger var milepæle for historieskrivningen, fordi han som en af de første på baggrund af det primære kildemateriale kritisk analyserede det danske partis historie.

I kølvandet på Jacobsen fulgte på konferencen en bred skare af ældre og yngre danske forskere med interesse for Sovjetunionens historie samt kolleger fra Rusland og Østrig. Fra russisk side var det Nikita Petrov fra Memorial, Natalia Lebedeva og Nataliya Egorova fra Ruslands Videnskabsakademis Institut for Verdenshistorie samt Mikhail Prozumenschikov og Svetlana Rosental fra henholdsvis RGANI og RGASPI. Slutteligt bidrog den østrigske historiker Peter Ruggenthaler fra Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung, hvis samarbejde med russiske kolleger har været til stor inspiration for Kominternprojektet.

Samlet set viste konferencen og antologien, hvordan Danmark og Sovjetunionens historiske relationer med fordel kan gribes an i et dansk-russisk samarbejde. Samme konklusion drog i øvrigt også den danske ambassadør Tom Risdahl Jensen, der ved præsentationen af bogen i Moskva den 26. februar 2013 fremhævede, at der ikke siden 1993, hvor Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI) udgav *Danmark og Rusland i 500 år*, havde været et lignende dansk-russisk historieprojekt. DUPI-udgivelsen er ganske vist udkommet på begge sprog, men er til gengæld udelukkende skrevet af danske forfattere. Set i den sammenhæng så den dan-

ske ambassadør udgivelsen af dette projekts antologi med bidrag fra både danske og russiske forskere som en helt ny vej for det dansk-russiske samarbejde.

Efter konferencen tog projektgruppen, der udover artiklens forfattere bestod af Morten Møller og Chris Holmsted Larsen, for alvor fat på den vægtigste del af projektet, nemlig digitaliseringen af de danske personsager i Kominterns arkiv samt udgivelsen af den omtalte kildesamling baseret på personsagerne. Dette materiale har kun i begrænset omfang været brugt før. De kendteste eksempler er de tidligere nævnte biografier om Aksel Larsen og Arne Munch-Petersen, men der er mange andre danske personsager i Kominterns arkiv.

Kominterns arkiv

Det for kommunismeforskningen legendariske arkiv, RGASPI, dækker groft sagt Rusland/Sovjetunionens kommunistiske partis historie før 1952. Institutionen er et af de mest kendte arkiver i Rusland, såvel som i resten af verden, og udover partiarkivet råder det over en rig beholdning af arkivalier og museumssamlinger. Tusindvis af forskere gæster hvert år RGASPI for at forske i russisk og international historie. De arkivalier, der findes her, har givet og giver fortsat stof til et væld af monografier, kildesamlinger, artikler samt dokumentar- og spillefilm og fjernsynsudsendelser.¹³ Men i størstedelen af det 20. århundrede var arkiverne i RGASPI lukket land for forskere. Arkivinstitutionen er fra 1921, hvor Det Russiske Kommunistparti (bolsjevikkerne) oprettede Institut for Marx og Engels til bl.a. at tage vare på det såkaldte Centrale Partiarkiv. Siden skiftede institutionen navn til Institut for Marx, Engels og Lenin (1931-1954); Institut for Marx, Engels, Lenin og Stalin (1954-1956); Institut for Marxisme-Leninisme (1956-1991); men først under navnet Det Russiske Center for Bevaring og Undersøgelse af Dokumenter fra Nyere Historie (RTsKhIDNI) (1991-

1999) blev der åbnet op arkivet.

Kominterns arkiv udgør en stor del af RGASPI's samling. Den verdensomspændende organisation producerede i forbindelse med sit virke store mængder papir, der i dag udgør 70 delarkiver med mere end 500 fortegnelser og over 300.000 enkeltheder, eller sagsmapper. Samlingen afspejler hele mangfoldigheden i organisationens virke: kongresser, plenarmøder, de ledende organer og afdelinger under Kominterns eksekutivkomite (EKKI), de regionale bureauer, de permanente og provisoriske kommissioner, landesekretariaterne, EKKI-sekretærens egne sekretariater, kommunistpartiernes repræsentationer ved EKKI og andre underafdelinger.

En omfangsrig og betydningsfuld del af arkivet udgøres af de dokumenter, der knytter sig til de mere end 70 kommunist- og arbejderpartier, der udgjorde Kominterns enkelte sektioner. De dokumenter, der er forbundet med DKP, er blevet ordnet i en separat samling (Fond 495, Opis 174) og omfatter 184 sagsmapper (dela). I denne samling, der spænder over årene fra 1916 til 1941, findes meget forskelligt materiale knyttet til det danske parti. Der er tale om referater fra kongresser, konferencer og plenarmøder; mødeprotokoller og andre dokumenter udstedt af såvel partiets ledelse som regionale distriktsforeninger og de lokale partiforeninger; resolutioner, cirkulærer, teser, korrespondancer med de skandinaviske broderpartier, EKKI eller Profinterns eksekutivbureau angående situationen i landet, partiet og fagbevægelsen, kampen mod fascismen og skabelsen af en folkefront. Mange af dokumenterne afspejler situationen internt i partiet, i særdeleshed fraktionskampene i DKP's ledelse.

De fleste landes kommunistpartier havde faste repræsentationer ved EKKI, og de udfyldte rollen som mellemmænd og formidlere mellem Komintern og de enkelte partier. I samlingen haves derfor fx breve og rapporter henvendt til EKKI skrevet af DKP's repræsentanter i dette organ, bl.a. Aage Jør-

gensen, samt deres korrespondance med medlemmerne af DKP's centralkomite, fx Martin Nielsen og Thøger Thøgersen samt den ansvarshavende redaktør for partiavisen, Ernst Christiansen.¹⁴ Denne korrespondance omhandler uenighederne internt i partiet i forbindelse med sagen vedrørende Thøgersen, Nielsen og Robert Gronemann i 1927,¹⁵ eksklusionen af medlemmerne af det såkaldte "gamle parti" fra DKP i 1923,¹⁶ undervisningen af danske studenter på Den Internationale Leninskole (MLS) og Det Kommunistiske Universitet for Vestens Nationale Mindretal (KUNMZ), også blot kaldt Vestuniversitetet,¹⁷ og eksklusionen af Aksel Larsen og Martin Nielsen fra DKP i 1931.¹⁸ Der forefindes ligeledes breve forfattet af DKP's repræsentanter ved EKKI henvendt til Kominterns Internationale Kontrollkommission (IKK) omhandlende den tidligere ledende DKP'er Thøgersens fraktionsvirksomhed og fratagelsen af hans status som kandidatmedlem af EKKI 1931-1932.¹⁹ Derudover findes aviser, bulletiner, plakater, løbesedler o.l. Fra årrækken 1924-1934 findes enkelte numre af *Arbejderbladet* samt løbesedler og bulletiner udsendt af danske fagforeninger og faglige afdelinger og klubber.²⁰

Dokumenter, der relaterer sig til Danmark, kan i øvrigt findes i mange andre af RGASPI's underarkiver og samlinger, om ikke i samtlige. På et væsentligt punkt skaber de tilgængelige samlinger imidlertid endnu ikke noget klart billede, nemlig når det gælder det særligt hemmelige partiarbejde udført af EKKI's Afdeling for International Forbindelse (OMS) samt af de sovjetiske hemmelige tjenester. For den type af politisk arbejde er forskerne fortsat hensat til fortrinsvis at støtte sig til spredte henvisninger, der findes i det tilgængelige kilde-materiale, samt til modpartens billede, sådan som eksempelvis det tyske Gestapo tegnede det i sit arbejde med at optrælle de kommunistiske netværk. Den danske forsker Niels Erik Rosenfeldt har helt generelt påpeget betydningen af OMS-materialet i

På rundtur i Kominterns arkiv hos Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie (RGASPI) i februar 2013. I forgrunden Jesper Jørgensen og Morten Møller, der studerer et nummer af 'Den røde Revolver – Bedriftsorgan for arbejderne på B&W'. Til højre souschef Svetlana Rosental, der var projektets kontaktperson hos RGASPI. (Foto: Thomas Wegener Friis)

sit toneangivende værk *The "Special" World. Stalin's power apparatus and the Soviet system's secret structures of communication*, som blev udgivet 2009. For Skandinaviens vedkommende har Lars Borgersrud med *Wollweberorganisasjonen i Norge* fra 1997 undersøgt de konspirative kommunistiske netværker, ligesom den tyske forsker Michael F. Scholz har arbejdet med de ek-

silerede, tyske kommunister, der fra Skandinavien fortsatte deres politiske kamp mod Hitler-Tyskland i samarbejde med deres skandinaviske kampfæller og i koordination med Komintern og de sovjetiske myndigheder.²¹

Tidligere ville det for forskerne have krævet mange måneders eftersøgning i kartoteker og papirfortegnelser at opspore

relevante dokumenter i RGASPI, men den usvækkede interesse for Kominterns historie betød, at det i 1997 blev besluttet på The International Council of Archives' (ICA) initiativ og med støtte fra Europarådet at digitalisere centrale dele af Kominterns arkiv. Dette var et projekt uden sidestykke i Rusland, og det tog omkring seks år at realisere. Foruden medarbejdere fra RGASPI deltog førende nationale arkiver i Tyskland, Frankrig og Schweiz, de spanske og italienske kulturministerier, det amerikanske Library of Congress og andre organisationer i projektet, der blev ledet af The International Committee for the Computerization of the Comintern Archive (INCOMKA).

I løbet af projektperioden frem til 2003 blev der registreret mere end en kvart million informationsposter i databasen, helt ned til enkelte sagsmapper og dokumenter samt digitaliseret omkring halvanden million dokumenter.²² Digitaliseringen af RGASPI's samlinger er siden fortsat. I 2005 indledtes arbejdet med digitaliseringen af det sovjetiske politbureaus akter under titlen "Politburo TsK VKP(b)". Projektet realiseredes med finansiell støtte fra INCOMKA's arving, Vereinigung zur Förderung des Archivwesens (VFA), med hovedsæde i Koblenz i Tyskland. I 2008 blev et nyt projekt, "I Stalins elektroniske arkiv", søsat med finansiell støtte fra det amerikanske universitet Yale. Senest har RGASPI lagt et stort arbejde i at få digitaliseret arkivfond 545 for den Internationale Brigade i den spanske borgerkrig, i hvilken der også findes dokumenter om danske soldater. Det drejer sig om registre, biografier, personbeskrivelser, ID-kort, fotografier, rapporter afgivet af Kommissionen for Udenlandske Kadrer under det spanske kommunistpartis centralkomite angående de danske frivillige og andre akter.²³ Projektet om Komintern og de danske kommunister har ligeledes været et skridt videre i RGASPI's store digitaliseringsproces, der gør arkivet lettere tilgængeligt internationalt.

Kominterns personsager

Indholdet i personsagerne består i første række af formularer med personlige data, biografier, breve og ansøgninger udfærdiget af de personer sagen omhandler. I anden række indeholder de oplysninger, noter om udnævnelser, overflytninger, afskedigelser samt karakterskitser og anbefalinger sammensat af medarbejderne fra EKKI's kadreafdeling og kommunistpartierne repræsentanter ved EKKI, der førte et indgående opsyn med pålideligheden af de oplysninger, der blev angivet i sagerne. De rettede, tilføjede oplysninger og dementerede indimellem informationer angivet i formularerne og biografierne. I nogle sager forefindes protokoller og referater fra den Internationale Kontrolkommission. Denne var Kominterns officielle, straffende organ, der kunne ekskludere partimedlemmer og førte tilsyn med forskellige konfliktsituationer samt tog de nødvendige beslutninger i den forbindelse.²⁴

Der findes i RGASPI 402 danske personsager og de inkluderer i alt 606 forskellige personer. Det svarer til cirka 1/155 af alle personsagerne i Kominterns arkiv. I de dokumenter, der indgår i sagerne, kan man følge ikke blot enkelte skæbner, men også de historiske processer, der fandt sted i den første halvdel af det 20. århundrede, med alle deres dramatiske og tragiske øjeblikke. Iblandt disse har 1930'ernes stalinistiske terror naturligvis en fremtrædende plads. I det meste af materialet findes dog ikke direkte vidnesbyrd om, at folk blev udsat for hårde repressive tiltag. På grundlag af selve dokumenternes indhold kan man imidlertid indirekte slutte sig til, at sådanne tiltag blev anvendt. Den stalinistiske terror kan kun påvises i forhold til enkelte danske kommunister, der befandt sig i Sovjetunionen. En af disse var Claus Jensen (også kendt under navnet Egon Andrejevitj Bech), der i 1938 blev arresteret af det hemmelige politi NKVD for "antisovjetisk agitation". I 1939 blev han idømt seks års fængsel, og i 1941 blev han i tillæg af distriktsdomstolen i Ar-

khangelsk idømt fem års arbejdslejr. Efterfølgende blev der lagt fem år til denne straf grundet flugtforsøg fra lejren. I 1956 blev han rehabiliteret.²⁵ Et andet eksempel er den kendte historie om Arne Munch-Petersen, der blev arresteret af NKVD i juli 1937, da han var mistænkt for at være "medlem af en kontrarevolutionær, trotskistisk organisation". Munch-Petersen døde den 12. november 1940 af tuberkulose i Butyrka-fængslets infirmeri, imens efterforskningen af hans sag stadig stod på.²⁶

De danske personsager er placeret i Fond 495 (Kominterns eksekutivkomite (EKKI)), Opis 208 (Danske personsager) og består af 466 sagsnumre (delo-numre). De 402 af sagerne befinder sig som nævnt hos RGASPI og har udgjort basismaterialet for projektet. 44 af personsagerne er placeret hos Det Russiske Statsarkiv for Samtidshistorie (RGANI) og de resterende 20 delo-numre er såkaldt frie (*svobodnyi*) numre, fx delo nr. 1. Det vides ikke med sikkerhed, hvorfor disse frie numre eksisterer. Derimod kendes baggrunden for placeringen af nogle af sagerne hos RGANI; SUKP fortsatte arkiveringen i personsagerne efter overflytningen af arkivet fra Komintern. Siden hen blev sager løbende tilbageført til Institut for Marxisme-Leninismes Central Partiarkiv (det senere RGASPI), når de ikke længere skulle bruges i det daglige partiarbejde, typisk et par år efter vedkommendes død, men denne praksis stoppede i begyndelsen af 1990'erne.²⁷

Kildesamlingen *Danske Moskvakadrer*

Kildesamlingen *Датские кадры Москвы в сталинское время* er som andre kildesamlinger et produkt af en udvælgelsesproces. I første omgang stod vi med 402 sager, omfattende 11.077 sider. I forhold til selve personsagerne i papirform var der allerede foretaget et fravalg i materialet i form af fx pjecer, bøger o.l., der ikke er blevet scannet af praktiske grunde. Det første valg redakti-

onsgruppen herefter besluttede sig for, var, at den udelukkende ville fokusere på sagerne efter danske kommunister, da det er her de vigtigste og bedste historier ligger. Derfor blev sagerne på socialdemokrater, borgerlige politikere (ministre), partiløse og udenlandske kommunister sorteret fra. Dernæst blev også fem kollektivsager, der omhandler danske spaniensfrivillige udskilt, fordi RGASPI som nævnt allerede er i gang med et større digitaliseringsprojekt omkring den spanske borgerkrig.

Så blev der foretaget en periodemæssig afgrænsning, nemlig Stalintiden fra 1922 til 1953. Kildesamlingen slutter dermed bevidst ikke med opløsningen af Komintern, eftersom der hersker almindelig konsensus om, at Sovjetunionen fortsat havde en dominerende rolle efter krigen, og at opløsningen af Komintern først og fremmest tjente taktiske formål. Kadresagerne viser også, at arkiveringen fortsatte upåagtet de organisatoriske forandringer. 1922-1953 er samtidig hovedperioden for Opis 208, om end enkelte af de omfangsrige sager går helt frem til 1989 og indeholder meget interessant materiale om de senere partiformænd, Knud Jespersen og Jørgen Jensen, og andre ledende partifunktionærer, i form af bl.a. indberetninger fra den sovjetiske ambassade i København til SUKP, hvilket vil blive behandlet efter gennemgangen af de vigtigste kildegrupper i kildesamlingen. Kun enkelte dokumenter stammer fra tiden før 1922 – fra den danske deltagelse i Kominterns 2. og 3. kongres i hhv. 1920 og 1921.

I udvalget af kilder fra de danske kommunister blev der også fravalgt bestemte kilde typer; især avisudklip, løbesedler, artikelmanuskripter, nyhedstelegrammer o.l. masseomtalt materiale. Fokus har været på det unikke materiale; breve, biografier, elevvurderinger og forskellige typer af rapporteringer. Endelig fokuserede vi på de særligt interessante sager/personer, der kan fortælle mest om, hvordan Komintern og DKP fungerede i Stalintiden. Det er som regel omkring disse personer, de centrale politiske og

personlige konflikter i DKP's historie har udspillet sig. Følgelig er ledende og kendte, danske kommunister blevet prioriteret, frem for mindre betydningsfulde kommunister med "tynde" sager. Det var dog samtidig ambitionen at vise bredden i persongalleriet, hvorfor der er medtaget eksemplariske dokumenter fra stort set glemte kommunister. Især eleverne fra Leninskolen og Vestuniversitetet samt Kominterns danske kurerer har haft redaktionsgruppens bevågenhed.

Sproget i samlingens dokumenter er primært på russisk, tysk og dansk. Efter 1943 næsten udelukkende på russisk. Til kilde-samlingen blev de mest centrale kilder udvalgt uden skelen til sproget. Vi var selvfølgelig klar over, at mange ikke mestre alle tre sprog, men den sproglige udfordring er samtidig et uomgængeligt vilkår, hvis man vil beskæftige sig med denne del af historien. Til gengæld er hele basismaterialet efter projektets afslutning – som det er god videnskabelig praksis – tilgængeliggjort fra RGASPI og fra Arbejdemuseet & ABA, så andre forskere kan tage tråden op og forske videre i materialet.

Biografier og selvbiografier

Udover almindelige skrivelser frem og tilbage i Komintern-systemet, så er biografierne den dokumenttype, der er mest udbredt i samlingen af de danske personsager. Næsten alle sagerne indeholder enten selvbiografier eller biografier skrevet eller sammenfattet af andre, og mange af sagerne indeholder begge slags. Dette forhold er ikke overraskende. Biografier er en ganske typisk dokumenttype for personsagsarkiver. Det samme gælder for de andre landes personsagsamlinger i Kominterns arkiv og for andre arkiver, fx efterretningsarkiver, men er ikke mindre interessant af den grund. Kominterns biografier har også allerede været genstand for en række videnskabelige undersøgelser. For de vesteuropæiske landes kommunistpartier findes der således undersøgelser, der har set nærmere på de tyske,

franske, norske og finske kommunisters såkaldte "institutionaliserede biografier".²⁸ Gennemgående er der enighed om, at der kan udledes ganske meget af den måde som Kominterns kadreaddeling indhentede biografiske oplysninger om sine kadre.

Praksissen med at udarbejde korte biografier over partimedlemmer blev almindeligt i Sovjetunionen kort tid efter Oktoberrevolutionen, og fra 1920'erne udbredtes den til resten af den kommunistiske bevægelse i forbindelse med "bolsjeviseringen" af de udenlandske kommunistpartier. Fra begyndelsen af 1930'erne blev den biografiske referenceramme essentiel i Komintern og partiernes magtrelationer, hvilket manifesterede sig med oprettelsen af nationale kadreaddelinger og kontrolkommissioner, der fik mandat til at indhente efterretninger om partimedlemmerne og sanktionere dem om nødvendigt. Biografierne blev således et særdeles magtfuldt redskab, der først og fremmest blev brugt til at kontrollere og rekruttere partimedlemmer.

Opbygningen af biografierne var som hovedregel skematisk omkring social baggrund, uddannelse, politisk virksomhed, familieforhold, bekendtskabskreds og eventuelle straffe. Ud fra denne forudbestemte skabelon noteredes vigtige meritter i personernes liv af både negativ og positiv karakter. De positive elementer kunne være opnåelse af betroede poster og funktioner inden for partiet, eller det kunne være positiv kritik fra ledende partikammerater og fra ophold på en kadreskole. De negative meritter var til gengæld af kompromitterende art. Den biograferede kunne fx på en eller anden måde have misligholdt et partihverv, omgædes de forkerte partikammerater på forkerte tidspunkter eller fået negativ kritik fra andre kadre eller kadreskolen.

Det er gennemgående, at der var stor fokus på personlige svagheder og oppositionelle tendenser.²⁹ De værste betegnelser var i så fald at være antipartisk, højreopportunist, brandlerist (efter Heinrich Brandler), trotskist (efter Leo Trotskij) og senere tito-

ist (efter Josip Tito). For de biograferede partimedlemmer kunne kompromitterende oplysninger – *'kompromat'* – være ødelæggende for fremtidig *avancement* inden for bevægelsen eller direkte livstruende, da de på den baggrund kunne blive vurderet som en sikkerhedsrisiko. Sammenlignet med forholdene for andre landes kommunister var sanktionerne mod danske kammerater, der faldt i Komintern eller partiets unåde, dog moderate; typisk eksklusion af partiet. I knapt så grelle tilfælde kunne det komme på tale at gå *bodsgang* i form af selvkritik. Denne selvkritik optrådte også i selvbiografierne, og den var udbredt og forventet, hvis man på et tidspunkt havde været afvigende i forhold til Kominterns "generallinje". Især hvis kommunisten havde været på den forkerte side af en magtkamp i partiets ledelse, så skulle det beklages – og huskes.

I det tyske kommunistparti var en sådan central begivenhed den såkaldte *'Wittorf-Affäre'* i 1928, hvor partilederen Ernst Thälmann kortvarigt blev afsat. Som tysk kommunist skulle man i mange år derefter redegøre for sin position i den konflikt og beklage det, hvis man havde været i opposition til Thälmann.³⁰ I det danske kommunistparti var der en lignende konflikt i 1927, hvor den daværende ledelse ("Hellberg-Christiansens opportunistiske antiparti-gruppe") blev gået til fordel for mere moskvatro kommunister.

Parallelt med selvkritikken er der oplagte eksempler på, at den enkelte kommunist har "pyntet" på sin historie, enten ved udeladelser eller ved tidsmæssig tilbageførelse af medlemskab af parti eller ledende organer, for at få cv'et til at fremstå mere robust, end det egentlig var. Der er derfor også talrige eksempler på mindre variationer i sagerne omkring årstal for forskellige forhold, hvilket dog også kan skyldes ikke-intentionelle erindringsforskydninger.

Den mest systematiske analyse af fænomenet med den kommunistiske produktion af disse institutionaliserede biografier er Claude Pennetier og Bernard Pudals analy-

se af 850 selvbiografier fra omkring 600 franske kommunister. Med udgangspunkt i Pierre Bourdieus teorier om menneskets mulighed for at tilegne sig forskellige former for kapital, ser de biografierne som udtryk for en opgørelse af kadrernes politiske kapital. Det, der gav kredit i det kommunistiske system, var ikke mindst en arbejderbaggrund; ikke bare at den enkelte var arbejder, men også at forældrene var arbejdere. Det var en rigtig kommunist adelsmærke. Dernæst var det givende, at den biograferede havde været aktiv i partiet, samt at vedkommende havde haft centrale poster og generelt havde ofret sig for partiet. Som nævnt blev dette brugt regressivt, men det bagvedliggende værdisæt influerede også progressivt som en ledetråd for kadrernes selvpfattelse og kollektive identitet. Processen omkring biografiskrivningen var derfor med til at skabe det, der er blevet kaldt *'l'homme communiste'* – det kommunistiske menneske.

Ifølge Pennetier & Pudal blev produktionen af de franske biografier for alvor sat i system fra 1932, hvor det franske kommunistparti på initiativ fra Komintern oprettede en selvstændig kadrekommission ved siden af den allerede eksisterende kontrolkommission. Ud fra et spørgeskema lavet til det russiske kommunistpartis medlemmer skulle i første omgang alle medlemmerne af centralkomiteen indlevere selvbiografier. Dernæst kom turen til regionale ledere, centrale fagforenings- og frontorganisationsfolk og lokale kadrer i nævnte rækkefølge. Biografierne blev først og fremmest brugt på nationalt plan, og kun de vigtigste – dog ca. halvdelen – blev sendt videre til Kominterns kadreafdeling i Moskva. Som et led i den franske evaluering af partimedlemmerne indgik et karaktersystem, der indeholdt fire kategorier, fra A til D, hvor A var den bedste karakter. En A-anmærkning gav adgang til videre *avancement* og skoling i Moskva; B gav anledning til yderligere undersøgelser af vedkommende; mens C og D var dumpekarakterer.³¹

I det danske materiale er der ikke fundet dokumentation for et lignende karaktersystem.

Danske biografier og selvbiografier

I Danmarks tilfælde skete der dels en løbende udarbejdelse af biografier, når den enkelte kommunist kom i kontakt med Komintern-systemet, dels planlagte indsamlinger af selvbiografier af flere omgange. Den første koordinerede indsamling fandt sted i 1933. Den anden, lidt større indsamling blev iværksat i 1938. Præcist hvor mange personer, der i alt fik lavet og indleveret en selvbiografi, kan man ikke se af de danske personsager i Kominterns arkiv, da ikke alle biografierne blev afsendt til Komintern. Resultatet af indsamlingen i 1938 blev formentlig også forsøgt gjort større, end det i virkeligheden var. I en rapport til EKKI om DKP's organisation og politiske arbejde fra 26. april 1940, udarbejdet af Kominternmedarbejderen Georg Moltke (dæknavn for Georg Laursen), fremgår det således:

“Die Kaderarbeit in der Partei ist nicht planmässig organisiert. Wohl hat man vor mehr als 1 Jahr beschlossen Biografien von Mitgliedern einzufordern. Ca. 2 bis 3000 solcher Biografien sind auch eingelaufen und teilweise von der Kontroll-Kommission der K.P. korrigiert und geprüft worden. Diese Biografien liegen aber alle noch in Dänemark. Im Herbst 1939 wurde Aksel Larsen gesagt, dass diese Biografien unbedingt hierher gebracht werden sollen und er versprach dafür zu sorgen. Gerade jetzt, wo es so ausserordentlich wichtig wäre dieses Materialen hier zu haben, liegt es in Dänemark und kann, unter Umständen, wenn es nicht vernichtet ist oder wird, eine nicht geringe Gefahr für die Partei werden.”³²

Ifølge Georg Laursens rapport stod det altså meget skidt til i DKP. Værst af alt var, at partiet ikke var forberedt på at fungere illegalt. Generelt var de nødvendige forhold-

regler udstukket af Komintern ikke fulgt. Dog skulle der altså være blevet udarbejdet 2-3.000 biografier fra det danske kommunistpartis rækker. Umiddelbart lyder det som et meget højt antal biografier, som partiformanden, Aksel Larsen, skulle have været i besiddelse af. Især i lyset af at der i 2009 er dukket en meget mindre samling af biografier op, afleveret til ABA sammen med andet materiale fra Aksel Larsen. Sammen med biografierne lå en færdignummereret oversigt over 211 biograferede partimedlemmer samt det igangsættende partircikulære, der beskriver DKP's intentioner og forskrifter i efteråret 1938, herunder hvem, der skulle biograferes. Disse er i øvrigt meget lig det franske kommunistpartis. Således står der:

“Kammerat. Paa Centralkomiteens Møde den 11. September i Aar blev valgt en Kontrolkomite, der skal fungere indtil den ordinære Partikongres. Kontrolkomiteen fik til Opgave politisk at prøve og kontrollere følgende ledende Kammeraters Forhold og Virksomhed som Partitillidsmænd: CK-medlemmer og -Kandidater, Distriktsledelsesmedlemmer, Partipressens faste Medarbejdere, Rigsdagskandidater, samt hvem det politiske Udvalg ellers maatte bestemme.”³³

Sammenholdt med at partiet på dette tidspunkt havde omkring 8.000 medlemmer virker det sandsynligt, at dette initiativ kun foranledigede lidt over 200 biografier – og altså ikke 2-3.000 biografier. Måske var resultatet så magert og situation for DKP så sølle, at Aksel Larsen hellere ville bilde Georg Laursen og Komintern noget andet og bedre ind? Af de 211 biograferede personer i 1938 og de ca. 40 biograferede i 1933 har omkring halvdelen af dem fået oprettet en personsag i Kominternarkivet, og i mange af de sager forefindes de danske biografier enten i den originale form eller i en redigeret form – eller begge.

Biografierne har efter alt at dømme også dannet baggrund for flere af de biografier,

der blev udarbejdet af udsendte, danske kommunister i Moskva i de efterfølgende år. I begyndelsen af 1940 udfærdigede Alvilda Larsen en række biografier med kritik af kadrenes karakter, og måneden efter kom Martin Nielsen og Aksel Larsen til Moskva, hvor de også fik tid til at skrive en hel del biografier, ligeledes med kritiske vurderinger.³⁴ Dertil blev der som nævnt løbende udarbejdet biografier til personsagerne, herunder selvbiografier, bl.a. efter indskrivning på en af kadreskolerne eller ved ankomst til Moskva i anden sammenhæng.³⁵

De kritiske vurderinger af egne partikammerater var tilsyneladende obligatoriske og kunne som nævnt være både positive og negative. En af de mest positive vurderinger fra Alvilda Larsens hånd faldt på partikammeraten Ib Nørlund, der i øvrigt selv havde lavet biografier under sit ophold i Moskva i 1939 i forbindelse med den betroede opgave at følge arbejdet med oversættelsen af *Sovjetunionens kommunistiske Partis (Bolsjevikernes) Historie. Kort Gennemgang* (Arbejderforlaget 1939). Hun skrev følgende om ham: "Er besitzt grosse Autorität im Verbands und unter der Jugend und ist sehr bekannt."³⁶ Denne autoritet går igen i Alvilda Larsens egen selvbiografi fra april 1940, hvor hun præsterer en af samlingens grundigste og mest selvkritiske selvbiografier. Hun beskriver detaljeret, hvordan hun stod i forskellige politiske spørgsmål af intern (trotskisme i ungdomsforbundet) og udenrigspolitisk karakter (hhv. krigen, Hitler-Stalin-pagten, Polen og Finland). Bl.a. forklarer hun selvkritisk, hvordan hun havde haft svært ved at forstå Nazi-Tysklands rolle i den imperialistiske krig efter indgåelsen af pagten i september 1939, men da Ib Nørlund hjembragte forklaringen fra Moskva, faldt brikkerne på plads:

"Den Pakt habe ich gleich verstanden. Hier bestanden keine Unklarheiten. In der Frage des Charakters des Krieges war ich von Anfang nicht ganz klar über den Charakter des

Krieges. [...] Als aber Genosse Ib Nörrlund von Moskau kam, und uns mit den Diskussion hier bekannt machte und nachdem, gleich in der Aktivversammlung der Partei und Jugend am 9.9.1939, war uns alles klar."

Det er samtidig tydeligt, at Alvilda Larsen var sig fuldt bevidst, at der var grænser for selvkritikken, hvis man ville overleve i den kommunistiske bevægelse, og det er derfor heller ikke tilfældigt, at hun begynder sin selvkritiske gennemgang med en vigtig besværgelse:

"Ich war niemals im Gegensatz mit der politischen Linie der Partei, bin in keiner Frage gegen die Linie der Partei aufgetreten. Ich bin aber nicht immer mit der praktischen Durchführung dieser Linie und Politik einverstanden gewesen."³⁷

Der var altså ikke noget galt med hendes vilje til at tjene systemet og adlyde befallingerne, men allerhøjest i enkelte tilfælde tale om manglende, personlige evner til at forstå den dybere mening.

I det danske materiale er der endnu en større omgang af korte biografier efter afslutningen af Anden Verdenskrig skrevet af Georg Laursen og en sidste bølge omkring starten af 1950'erne. De sidste er forfattet på russisk og indeholder ikke henvisninger til, hvordan og hvorfor de fremkom på dette tidspunkt. Det tilbagestår stadig at udrede den nærmere baggrund for denne fjerde bølge af danske biografier. På den ene side kan indsamlingen umiddelbart anskues som blot SUKP's forsættelse af Kominterns praksis, men man kunne også fristes til at tro, at de nye biografier indgik i en form for oprustning fra sovjetisk side som konsekvens af den stigende konfrontation mellem supermagterne, jf. den samtidige Korea-krig.³⁸ Det oplagte spørgsmål i den forbindelse ville i så fald være, om "bølgerne" går igen igennem de andre landes personsagsamlinger?

Samlet set blev der udvalgt mange bio-

grafier og selvbiografier til kildesamlingen, da de går igen i stort set alle personsagerne; da de var vigtige redskaber i Kominterns arbejde; og da de giver et godt indblik i, hvad det var for danskere, der blev optaget i den kommunistiske verdensbevægelse.

Spørgeskemaer og elevvurderinger

To beslægtede dokumentgrupper til biografierne er spørgeskemaerne (*'Fragenbogen'*) og kadreskolernes elevvurderinger. Brugen af dem blev formaliseret i løbet af 1920'erne og vandt størst udbredelse i 1930'erne. Udviklingen af spørgeskemaerne gik fra at indeholde færre spørgsmål om udelukkende partilivet til at omfatte flere og flere spørgsmål, der også omfattede partikadrenes private forhold. Udfyldelsen af skemaerne var standardprocedure ved indskrivelse på Kominterns kadreskoler,³⁹ henholdsvis Vestuniversitetet og Leninskolen, begge i Moskva, og fra 1937 til 1939 Björknäs Folkhögskola i Stockholm.

Et typisk eksempel er Etty Hiort-Lorenzens spørgeskema fra 1933. Af sidehovedet kan man se, at selve skemaet er udarbejdet den 25. oktober 1932. Det er på tysk, som var Kominterns officielle sprog, og det består af 40 spørgsmål. Første spørgsmål gik på vedkommendes navn, hvilket sjovt nok ofte gav anledning til lidt forvirring, for skulle man her bruge sit rigtige navn eller sit dæknavn fra kadreskolen? I et senere skema fra 1933, der i øvrigt kun indeholdt 25 spørgsmål, blev der gjort plads til både et navn (*'Vor- und Zuname'*), et skolenavn (*'Schulename'*) og et partidæknavn (*'Partideckname'*).⁴⁰ I Etty Hiort-Lorenzens tilfælde var det rigtige navn dæknævnet, hvilket hun angav som Else Bang, en lettere russificeret udgave af Else Vang. Af de følgende svar kan vi bl.a. se, at hun var født i 1905 på Frederiksberg i København; var dansk statsborger; ugift; havde en mor og 6 voksne søskende (en af dem var Elna Hiort-Lorenzen, der blev gift med Arne Munch-Peter-

sen). Spørgsmål om hun eller nogen i hendes bekendtskabskreds havde kontakt til militær, politi, efterretningstvæsen eller fascistiske organisationer måtte hun besvare negativt. Derefter kom spørgsmål om hendes partiliv; hun var indmeldt i DKP i 1931; havde tidligere været medlem af det danske Socialdemokrati; havde været aktiv i Internationale Røde Hjælp og Revolutionære Fagopposition samt ledet den lokale partiafdeling i Birkerød og kvindearbejdet i Sjællandske Distrikt. Spørgsmål 39 gik på, om hun var blevet bekendtgjort med Leninskolens konspirationsregler, hvilket hun var. Det sidste felt gav mulighed for at oplyse om yderligere forhold. Her angav hun ekstra oplysninger om sin uddannelses- og erhvervsmæssige baggrund som autoriseret massøse og lyskæde- og laboratorieassistent ved Åndssvageanstalten Ebberødgaard ved hjembyen Birkerød.⁴¹ Etty Hiort-Lorenzen var på Leninskolen fra april 1933 til april 1934, hvorefter hun – efter en måneds kur-ophold på Krim – overgik til Kominterns kurervirk-somhed, som vi skal vende tilbage til senere, men først kadreskolernes elevvurderinger.

Eleverne på skolerne blev i løbet af studierne underkastet forskellige vurderinger af lærerne på skolen. De blev ikke kun vurderet på deres faglige kunnen, som fx teoretisk forståelse og udvikling af sprogkundskaber, men også i forhold til disciplin og visse politiske aspekter. En typisk elevkarakteristik kunne således gå på, om vedkommende var politisk "stærk/fast", "disciplineret" og "udviklet", eller i modsatte tilfælde "svag" og "dårligt udviklet". Dette var karakteristikkere som kunne få betydning for den senere færd for eleverne i det hjemlige partiapparat eller i Kominternsystemet. Andre områder, som eleverne blev vurderet på, kunne være deres evne til selvkritik, kammeratskab, skriftlige og mundtlige agitationsegenskaber, lederegenskaber samt forudsætninger for videre teoretiske studier ved kadreskolerne.⁴²

I Etty Hiort-Lorenzens personsag ligger der to af sådanne elevvurderinger. Begge er

positive og uden anmærkninger af nogen art. Hun havde den rette politiske indstilling, var flittig og arbejdsom. Kort sagt en "pålidelig og stærk partikammerat",⁴³ hvilket var en klar anbefaling af hende og formentlig afgørende for, at hun efter opholdet blev udpeget til at være kurér. En af hendes holdkammerater fik også en positiv vurdering, men den indeholdt forbehold og ikke mindst en anbefaling om, at han, Laurits Sønderstrup med dæknnavnet Christian Larsen, blev vurderet til at kunne bruges på "lokalt niveau", altså laveste niveau:

"Ved sin ankomst til skolen var han politisk svag. Mellemlang almen uddannelse. Gjorde gode fremskridt i det akademiske arbejde, men havde stort besvær med at forene teori og praksis. Orienterer sig korrekt ideologisk. Kender Komintern og sit partis grundlæggende opgaver, står fast på Komintern og partiets generallinje. Pålidelig og solid partimand, aktiv i sektorens arbejde, en god kammerat, usædvanlig flittig og med en højt udviklet viljestyrke. Har overholdt de konspirative regler. Taler og skriver svagt, han anbefales til alment partiarbejde på lokalt niveau."⁴⁴

Ikke desto mindre blev Laurits Sønderstrup valgt til DKP's centralkomite i 1936, så Kominterns anbefaling af hans videre færd kom altså ikke til at passe helt. Det er derfor vanskeligt at afgøre, hvor stor betydning skolernes anbefalinger om elevernes fremtidige placering i det kommunistiske hierarki fik.

Det er flere eksempler på, at partimedlemmer fik en mere fremtrædende placering, end der blev lagt op til fra Kominterns side. Det virker derfor sandsynligt, at når de danske kommunister kom tilbage til Danmark, var der andre faktorer, der spillede ind på den politiske karrierers udvikling. Et andet eksempel er Hartvig Sørensen, der med dæknnavnet Svend Dam var indskrevet på Vestuniversitetet i perioden 1928-1931. På flere punkter fik han sådan set gode bedømmelser af sin indsats på skolen, men

han blev vurderet til at være "individualistisk i sin attitude". Ifølge de samtidige vurderinger havde han haft svært ved at tilpasse sig forholdene på skolen, og konkret havde han modarbejdet, at kommunistpartiet blev repræsenteret i skolens ledelse, for hvilket han havde fået en irettesættelse. Derudover var han "utilstrækkelig i sin selvkritik". Han havde bl.a. begået den brøde, at "glemme" at nævne sin deltagelse i den såkaldte Thøger Thøgersen-fraktion i den interne magtkamp i DKP omkring 1930, hvor Thøgersen efter beskyldninger om "højrefavigelser" måtte gå af som formand. På den baggrund fik Hartvig Sørensen påskrevet i sin kadrevurdering, at han ville egne sig særligt til at arbejde med landarbejdere. Han fik dog siden hen en langt mere fremtrædende position i det danske parti. Ved hjemkomsten blev han således valgt som formand for Nordjyllands Distrikt samt valgt til partiets centralkomite, hvor han fik ansvaret for det faglige arbejde – et af de allervigtigste hverv i de kommunistiske partier i Vesteuropa. Efter Anden Verdenskrig var han igen i en periode leder af partiets faglige arbejde samt medlem af både forretningsudvalget og centralkomiteen. Det sidste frem til begyndelsen af 1960'erne.⁴⁵

Kurerernes afrapporteringskemaer

En særlig interessant kildegruppe er kurerernes afrapporteringskemaer. For det første fordi de dokumenterer, hvem der var kurerer, og hvornår de var det. Det typiske forløb for de involverede personer, er som for Ety Hiort-Lorenzens vedkommende. Partimedlemmet blev sendt på kadreskole i Moskva, fik gode vurderinger og blev herefter udpeget til at være kurér for Komintern, nærmere bestemt EKKI's Afdeling for Internationale Forbindelser (OMS).

OMS havde ansvaret for at opretholde forbindelserne og kommandovejen mellem Kominterns ledelse i Moskva og de såkaldte

støttestrukturer rundt om i hele verden. Disse forbindelsespunkter arbejdede uafhængigt af de officielle ledelsesorganer og bureaukratiske strukturer i det pågældende lands kommunistparti og følgelig foregik kommunikationen mellem punktet og partiet via camouflerede kanaler. I 1920'erne var Berlin det vigtigste forbindelsespunkt i Europa, men på grund af udviklingen i Tyskland i begyndelsen af 1930'erne blev flere funktioner overført til Wien. Efter Hitlers magtovertagelse i 1933 flyttedes de tilbageværende funktioner i første omgang til Prag, Paris og København. I kurerposten var der ofte penge. Betydelige beløb i tyske rigsmark, svenske kroner, franske franc, schweizerfranc og hollandske gylden vandrede således fra Moskva mod de europæiske hovedstæder. Fra punktet i København modtog ikke kun DKP penge, men også estiske og polske kammerater fik finansiel støtte herfra. Fra Stockholm modtog – udover det svenske kommunistparti – også de norske og britiske partier penge i 1930'erne. Ofte var der tale om ganske store beløb. En kurér, der ankom til København, kunne være i besiddelse af eksempelvis 27.000 eller 36.000 schweizerfranc. Udover penge overbragte kurererne andre følsomme sager, fx politiske direktiver, propagandamaterialer, kodevejledninger til telegrafiske meddelelser, teknisk udstyr og litteratur, vigtige breve, falske pas, mikrofilm, tegninger af modstandernes våben, landkort over strategisk vigtige regioner og transportruter samt køre- og sejlplaner fra forskellige lande.⁴⁶

I det danske personsagsmateriale har vi positivt registreret 9 personer, der har en sag indeholdende mindst ét afrapporteringsskema fra en kureropgave. Det drejer sig om Carlo Hermansen (delo 12), Karl Winther (delo 256), Gottlieb Japsen (delo 264), Ellen Schou (delo 266), Peter Sabroe (delo 272), Erley Olsen (delo 287), Knud Barfod (delo 288), Hans Knudsen (delo 289) og Ety Hiort-Lorenzen (delo 369) i perioden fra 1934 til 1937. Flere andre har dog udført kureropgaver i form af fx penge-

transporter. Hvis man ser på Peter Sabroes sag, så kan den fortælle om en ung mand fra Aarhus (nevø af den mere kendte Peter Sabroe), der begyndte på samme hold på Leninskolen 1934-1935 som Ety Hiort-Lorenzen og Laurits Sønderstrup. Inden afrejsen til Moskva havde han kun været i kommunistpartiets rækker i kort tid. Han blev indmeldt i 1932 i en alder af 23 år. Hans højeste placering i partiet var på det tidspunkt hverv som hhv. organisationsleder og agitations- og propagandaleder i et københavnsk underdistrikt. På skolen fik han – under navnet Karl Rasmussen – gode bedømmelser i sine kadrevurderinger. Han var “flittig, partitro og pålidelig”, “aggressiv mod enhver afvigelse” og “omsorgsfuld i konspirationen”. Det sidste samt egenskaben “pålidelig” åbnede formentlig døren til yderligere konspirativt arbejde i OMS' kurervirksomhed.⁴⁷

Ifølge materialet i hans sag begyndte han allerede under opholdet på Leninskolen at tage på kurereture. Den første tur var til Prag i juli 1934. Derefter var han i Stockholm i september, i Paris i december og igen i Paris i maj 1935 kort tid efter afslutningen på skolingsopholdet. Det er sparsomt, hvad der er af oplysninger om, hvad der skete på turene, men hvis man ser nærmere de to dokumenter, der vedrører hans næste tur i august/september 1935, så er der dels en skrivelse om, at der skulle sendes telegrafisk besked til grænseovergangspunktet Velikiye Luki om, at lade Peter Sabroe passere grænsen i forbindelse med udrejse fra Moskva den 27. august 1935 uden “personligt eftersyn”, og uden at skille ham ud fra den samlede masse af passagerer. Dels selve afrapporteringsskemaet, hvoraf det på forsiden fremgår, at han den 28. august 1935 rejste til Prag, hvor han skulle give møde hos “Pick”. Med sig havde han en last, der blot er angivet som “G”, der formentlig er en forkortelse for “Geld” (penge). Han ankom til Prag den 2. september 1935 og skulle aflevere sin last samme dag på “Cafe Narodni”. Det fremgår også, at han i Prag var

272
 № 192/410
 1. Расмуссен 49
 (фамилия и имя) Карл
 2. Время и место рождения 10/1-1909?
 3. Нац. и гражд-во даттанин
 4. Соц. происхождение из рабочих
 5. Профессия стеног. рабочий
 6. Образование нар. школа
 7. Партстаж с марта 1932г.
 8. Коммунистический стаж -

Peter Sabroes immatrikulationskort fra Leninskolen i Moskva, hvor han som anført fik dæknævnet Karl Rasmussen. Af hans personsag fremgår det også, at han i perioden fra juli 1934 til november 1935 var på seks kurerter til Prag, Stockholm, Paris og København for Komintern.

indlogeret på Hotel Zlata Husa. Endelig indfandt han sig på ny i Moskva den 10. september medbringende en enkelt kuffert. På bagsiden af skemaet er opført de kodeord, som skulle bruges, når der telegrafisk skulle afrapporteres om missionens udfald; hvis det lykkedes at sætte sig i forbindelse med kontaktpersonen skulle teksten lyde "afreisen i Dag", i modsatte fald "afreisen i Dag Hilsen". Rubrikken er underskrevet "Svend".⁴⁸ Nedenunder står der med håndskrift på russisk "Svensen er ikke ankommet" og derefter på dansk: "Brevet er ikke ankommet". Om det evt. betyder, at missionen ikke lykkedes er uklart. Det fremgår endvidere, at der blev udstedt et visum (formentligt indrejsevisum til Sovjetunionen) i Prag den 28. august 1935, og det attesteres

til slut, at Peter Sabroe tilbageleverede sit pas ved hjemkomsten og afgav rapport dagen efter. Hvor han derefter gik hen, altså hvor Peter Sabroe opholdt sig mellem turene, og hvad han ellers lavede efter opholdet på Leninskolen vides ikke. Måske boede han på det i 1930 nedlagte Kommunistiske Universitet for Kinas Arbejdere (KUTK), for inden hans sidste kurerter til København i november 1935 underskrev han papirer fra KUTK i forbindelse med indlevering af et par bukser, han tidligere havde fået udleveret fra samme sted.⁴⁹

Mange spørgsmål om de kommunistiske kurerer er således stadig ubesvarede, men med afrapporteringsskemaerne er vi kommet et skridt nærmere, hvad der egentlig skete.⁵⁰

Ambassadeindberetninger

Indberetninger fra den sovjetiske ambassade i København til SUKP's Centralkomites Internationale Afdeling om samtaler med danske kommunister er en anden vigtig kildegruppe i personsagerne. Der er dog ikke her tale om en "ny" type kilde for forskningsfeltet. Især historikeren Bent Jensen har benyttet ambassadeindberetninger i sin forskning. Et tidligt eksempel er i *Den lange befrielse. Bornholm besat og befriet 1945-1946* (1996), hvor der sidst i bogen henvises til et referat af den sovjetiske chargé d'affaires I. G. Sysojevs samtale med Ib Nørlund i 1955 om den sovjetiske utilfredshed med ikke at være blevet inviteret til fejringen af 10 års-jubilæet for Bornholms befrielse.⁵¹

Siden har Bent Jensen brugt indberetninger mere intensivt i *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (1999) og senest i *Ulve, får og vogtere. Den kolde krig i Danmark 1945-1991* (2014). Referencerne går her til RGASPI's Fond 17 (SUKP's Centralkomites Almene Afdeling), Opis 128 (Internationale og udenrigspolitiske afdelinger og kommissioner) og Opis 137 (Centralkomitéens udenrigspolitiske kommission samt komité for kontakter med udenlandske kommunistpartier) samt RGANI's Fond 5 (SUKP's Centralkomites apparat), der indeholder dokumenter fra SUKP's Centralkomites Internationale Afdeling (inkl. forløberen Afdelingen for relationer med udenlandske kommunistpartier) for perioden 1953-1984 (Opis 28, 50, 58-64, 66-69, 73, 75-77, 84, 88-90). Andre har også benyttet sig af disse dokumenter, dels Kurt Jacobsen i Aksel Larsen-biografien, dels Morten Thing i antologien *Guldet fra Moskva* (2001).

Som nævnt tidligere er der indsamlet en større mængde sovjetisk kildemateriale til DIIS-udredningen *Danmark under den kolde krig* og en stor del af dette består af netop ambassadeindberetninger og "i særdeleshed er der et meget stort antal referater af samtaler med DKP's ledere".⁵² Helt præcist er der tale om 81 indberetninger om samtaler med danske kommunister fra perioden

1950-1961, primært samtaler med Aksel Larsen, Ib Nørlund og Alfred Jensen. Igen stammer kilderne fra RGASPI's Fond 17, Opis 137 og RGANI's Fond 5, Opis 28 og 50, hvorfor der også er gengangere i forhold til Bent Jensens referencer. Den gode forskel er her, at kopier af kilderne er arkiveret hos DIIS' Bibliotek.⁵³

Enkelte dela fra de nævnte opisi i RGASPI's Fond 17 findes også i kopi på ABA; Dela 167, 380, 596 og 971 fra Opis 128 samt Dela 128, 387 og 704 fra Opis 137. Ikke alle sagerne indeholder ambassadeindberetninger med referater af samtaler, men dem, der er, er interessante, fordi de giver et indblik i partiinterne anliggender og de sovjetiske repræsentanters tolkning af situationen. Der findes bl.a. et referat af Aksel Larsens samtale med den sovjetiske gesandt Andrej Plakhin den 1. oktober 1948, som både Bent Jensen og Kurt Jacobsen har benyttet. Kurt Jacobsen hæfter sig især ved, at Plakhin oplyser, at de to ikke har talt sammen i fire måneder, og at Aksel Larsen undveg at oplyse gesandten om interne uenigheder i partiet.⁵⁴ Bent Jensen finder derimod i kilden bevis for, at DKP var i gang med at planlægge en infiltration af militæret og Hjemmeværnet som led i de danske kommunisters forberedelse af en evt. besættelse af landet (jf. diskussionen om de meget omtalte efterretningsrapporter om DKP tilsendt Hans Hedtoft i 1948-1949⁵⁵). Det fremhæves også, at Aksel Larsen "villigt og af egen drift" informerede gesandten, til trods for at der i kilden eksplicit står, at mødet var kommet i stand på gesandstens initiativ.⁵⁶ Dokumentet og ikke mindst brugen af det anskueliggør derved vigtigheden af, at forskningsresultater kan efterprøves, ved at andre forskere kan få adgang til samme kildegrundlag.

Eksemplet giver også anledning til at overveje de kildekritiske problemstillinger, der kan være ved at bruge ambassadeindberetning. Det er desværre ikke blevet diskutere nærmere i de før omtalte værker, men en kildekritisk forholden sig til benyttelse af

справка выдана в
справочном по состоянию
на 1. VII. 1960 г. 166
20

ЕСПЕРСЕН КНУД

Председатель Коммунистической партии Дании

Есперсен Кнуд родился 12 апреля 1926 г. в местечке Сульдруп, близ Ольборга (Северная Ютландия), в семье рабочего-коммуниста.

Член Коммунистической партии Дании с 1942 г.

Следуя примеру отца, отдавшего свою жизнь в борьбе за освобождение Дании от гитлеровской оккупации, пятнадцатилетним юношей вступил в ряды активных борцов Сопротивления, в 1943 г. был избран в руководство вооруженной группы борцов Сопротивления.

В 1945 г., после ареста матери, был также арестован гестаповцами и направлен в лагерь «Фрёслевайрен», где подвергался избиению, тяжело отразившемуся на его здоровье.

В мае 1945 г., после поражения гитлеровской Германии, из лагеря был освобожден и находился в государственном госпитале на излечение. Затем поступил на работу в порт гор. Ольборга рабочим, принимал активное участие в работе крупнейшего профобъединения Дании — профсоюза неквалифицированных рабочих.

В 1949 г. был избран членом правления отделения этого профобъединения — профсоюза складских рабочих гор. Ольборга.

В 1951—1958 гг. являлся председателем североютландской областной партийной организации Компартии Дании.

С 1952 г. — член Центрального Комитета КПД.

В 1953—1958 гг. одновременно являлся председателем профсоюза складских рабочих гор. Ольборга. Участвовал в ряде конгрессов профсоюза неквалифицированных рабочих Дании, завоевал прочный авторитет в этом профобъединении.

В 1954—1958 гг. — член Ольборгского городского совета.

В 1956 г. был избран одним из руководителей стачечного движения в Северной Ютландии (членом т. н. «Комитета 5-ти»).

В 1958 г. в составе делегации КПД присутствовал на VII съезде Союза коммунистов Югославии, но по возвращении в Данию выступил с решительной критикой программы СКЮ.

В ноябре 1958 г. избран председателем Коммунистической партии Дании.

С 1958 г. является также членом Политбюро ЦК КПД, входит в состав Секретариата ЦК КП Дании.

В ноябре 1959 г. представлял КПД на совещании компартий капиталистических стран Европы в Риме.

В Советский Союз приезжал в 1955 г. на лечение, в 1958 г. — во главе рабочей делегации Северной Ютландии. В январе — феврале 1959 г. возглавлял делегацию КП Дании на XXI съезде КПСС.

В апреле — мае 1959 г. в составе партийной делегации участвовал в переговорах с представителями ЦК СЕПГ по вопросам укрепления мира в районе Балтийского моря.

В июне 1959 г., находясь в СССР на отдыхе и лечении, совершил поездку по Советскому Союзу с целью ознакомления с работой партийных и советских организаций; был принят в ЦК КПСС.

Flere af personsagerne indeholder trykte biografier fra en håndbog over kommunistpartienes ledende kadrer. Her Knud Jespersens biografi fra 1960.

lignende interne indberetning, nemlig PET-rapporter, kan findes i anmeldelser og kommentarer til føromtalte DIIS-udredning og til PET-kommissionens beretning (2009). Her kritiseres bl.a. DIIS' brug af PET-rapporter for ikke i tilstrækkelig grad at tage højde for, at rapporterne kun er sekundære kilder til venstrefløjens historie samt PET-kommissionens manglende fremhævelse af enkeltmedarbejderes mulige motiver for at tilpasse analyser og efterretninger til systemets egen indre logik.⁵⁷

De samme problemstillinger knytter sig selvfølgelig også til brugen af de russiske ambassadeindberetninger.

I de danske personsager er der 87 forskellige indberetninger om den sovjetiske ambassadør eller andre ambassadeansattes samtaler med ledende danske kommunister i perioden fra 1945 til 1978. En mindre del af indberetningerne er placeret i flere forskellige personsager, men der er ingen gengangere i forhold til DIIS-samlingen. De fleste placerer sig i Ib Nørlund (34) og Knud Jespersens (55) personsager og omhandler samtaler med netop disse to personer, men også samtaler med andre centralt placerede kommunister, som fx Jørgen Jensen, Aksel Larsen, Børge Houmann, Ingmar Wagner, Villy Karlsson, Tage Revsgaard Andersen, er refereret i ambassadeindberetningerne. De sidste tre har ikke egne personsager i samlingen. Ingmar Wagner og Villy Karlsson er dog blandt de 44 personer, der har sager i samme arkivserie placeret hos RGANI, og som ikke har været omfattet af projektet.

Indholdet af indberetningerne varierer selvfølgelig, men generelt kan det fastslås, at de fleste samtaler handlede om aktuelle problemstillinger i partiet og den internationale situation. Især DKP's stilling til Kinas Kommunistiske Parti og Pragforåret 1968 var emner, der optog de sovjetiske repræsentanter. Et interessant eksempel er en indberetning fra en samtale mellem Knud Jespersen, Ingmar Wagner, ambassaderåd Valentin Bondar og førstesekretær G. Mo-

tjalov den 23. august 1968, hvor det fremgår, at DKP havde modtaget en invitation fra det rumænske kommunistparti om at deltage i en verdenskonference for de kommunistiske partier i Prag d. 25. august. Invitationen skulle diskuteres i DKP's forretningsudvalg, men personligt fandt Knud Jespersen det nødvendigt at give et afvigende svar, eftersom afholdelsen af en sådan konference om det tjekkoslovakiske spørgsmål ifølge den danske partiformand ikke var realistisk på de nuværende betingelser (læs: partierne ville ikke kunne nå til enighed om spørgsmålet). Nok så prekært blev Jespersen under samtalen bedt om at forklare motivet bag forretningsudvalgets erklæring af 21. august, hvor der var blevet udtrykt bekymring og beklagelse over Warszawapagtlandenes militære indmarch i Tjekkoslaviet. Ifølge referatet svarede Jespersen, at han ikke havde haft mulighed for at forhindre erklæringen, da det kunne have sprængt partiet og have kostet ham formandsposten. De sovjetiske argumenter for invasionen var ifølge Jespersen ikke gode nok. Jespersen luftede endvidere sine bange anelser for, om den tjekkoslovakiske krise kunne foranledige en ny spaltning i den kommunistiske bevægelse, og at forsøget på at redde ét parti – det tjekkoslovakiske – kunne føre til en række andre partiers undergang – de vesteuropæiske. Som et kuriosum afslørede Jespersen, at han var blevet opsøgt af Aksel Larsen, der havde gjort ham opmærksom på, at DKP nu havde alle tiders gode muligheder for at demonstrere sin selvstændighed som parti. Til det kunne Jespersen forsikre sine sovjetiske kammerater om, at det var udelukket at komme med mere kritik af SUKP, men at han fortsat udadtil måtte være loyal overfor forretningsudvalgets erklæring, for at undgå angreb fra de medlemmer af DKP's forretningsudvalg, der fordømte invasionen. I modsat fald kunne en spaltning af partiet som sagt blive resultatet.⁵⁸

Hvad der nærmere kan udledes af samtalen, kræver selvfølgelig en nærmere analyse

af hele forløbet omkring DKP's stillingtagen til Pragforåret 1968. Intet dokument kan stå alene, men hvis indholdet i referatet kan stå nogenlunde til troende, så fremgår det altså af indberetningen, at Knud Jespersen beklagede forløbet, og at han ønskede alt det bedste for SUKP og den fælles sag, som krisen ikke rokkede ved, men at han heller ikke lagde meget skjul på, at han var utilfreds med håndteringen.

Martin Nielsen – et eksemplarisk tilfælde

En historie, vi særligt har beskæftiget os med undervejs i projektet, er Martin Nielsens historie.⁵⁹ Den bekræfter, synes vi, billedet af, hvad vi generelt har fundet ud af om de danske Moskvakadrer, og hvad det betyder for vores forståelse af relationen mellem SUKP og DKP. Det hidtidige billede af Martin Nielsen (1900-1960) har været, at han var et typisk eksempel på den første generation af stalinister, der satte sig på de ledende poster i det danske kommunistparti i 1930'erne. Hans politiske livsforløb var i grove træk følgende: I 1918 blev han medlem af Socialdemokratisk Ungdomsforbund, der kort tid efter brød med Socialdemokratiet og tilsluttede sig Vestresocialistisk Parti. I 1920 blev han medlem af partiet, der nu var indtrådt i Komintern og samme år skiftede navn til DKP. I 1931 blev han valgt til partiets centralkomite, steg derefter hurtigt i graderne og blev inden krigen således både chefredaktør for *Arbejderbladet* (1936-1941) og folketingsmedlem (1939-1941). I 1941 blev han arresteret af det danske politi og var derefter interneret under hele krigen, først i Horserød-lejren, senere i KZ-lejren Stutthof. Efter den Røde Hærs befrielse ledte han en lille gruppe af danske kommunister fra Stutthof, der rejste til Moskva i april-maj 1945. Efter krigen indtog han igen en centrale placering i partiet, igen som folketingsmedlem (1945-1950) og med-/chefredaktør for kommunistpartiets avis, *Land og Folk* (1952-1960).

Umiddelbart var der altså tale om en moskvatro partikadre, der qua sine betroede poster i DKP måtte have fulgt Stalins retningslinjer til punkt og prikke, og som i foråret 1945 blev sendt til Moskva for få desigener om, hvordan det danske parti skulle agere i efterkrigstiden. Hans personsag afslører imidlertid et mere kompleks billede. For det første er der klare indikationer på, at det politiske initiativ ikke kun udgik fra centret mod periferien i den kommunistiske verdensbevægelse, men også den modsatte vej. Særligt ét brev fra personsagen viser tydeligt, at det var Martin Nielsen og de danske Stutthof-kommunister, der pressede på for at komme til Moskva, inden de skulle hjem til Danmark. Sammenholdt med, at der ikke i forvejen var ledende danske kommunister i Moskva, tyder det ikke på en voldsom stor interesse fra sovjetisk side for at påvirke udviklingen i Danmark via DKP. Dog havde Martin Nielsen under opholdet i Moskva et møde med Georgi Dimitrov, der fortsatte sit arbejde fra Komintern i SUKP's Afdeling for International Information (OMI). Efter alt at dømme var der enighed mellem de to om, at DKP skulle forfølge en "fredelig overgang til socialismen" – en kurs, som DKP på det tidspunkt allerede var slået ind på.

For det andet havde Martin Nielsen faktisk et temmelig dårligt generalieblad i det sovjetiske system. Hvis man ser på de biografier, der er blevet udfærdiget om ham, så indeholder de en lang række kompromitterende oplysninger. Mange andre kommunister var blevet henrettet eller sendt i arbejdslejre for mindre, bl.a. hans tidligere nævnte partikammerat Arne Munch-Petersen, som døde efter 3 års indespærring, afhøringer og tortur. Tilsyneladende har Martin Nielsen selv været klar over, at han kunne være i farezonen for Stalins Store Terror, for efter NKVD's arrestation af Arne Munch-Petersen i 1937 var han – venligt oplyst af formanden for det svenske kommunistparti, Svend Linderoth – sygemeldt på grund af "ren skræk", og han aflyste

endvidere en planlagt ferietur til Sovjetunionen i samme omgang.⁶⁰

Denne og andre oplysninger blev ved med at optræde i Martin Nielsens biografier – også efter krigen. Samlet set ligger der i oplysningerne en potentiel beskyldning om oppositionisme mod Komintern, grænsende til trotskisme. Udover Arne Munch-Petersen blev Martin Nielsen også kædet sammen med formanden Aksel Larsens trotskistiske tendenser, bl.a. i en afskrift af et dokument fra 1937, oprindeligt placeret i mappen for “Antiparteiische Bewegung, Renegaten usw. KP. Dänemark”.⁶¹ Det blev også gentagende gange noteret, at han i midten af 1920’erne havde deltaget i anti-partisk arbejde sammen med de daværende DKP-formænd Sigvald Hellberg og Ernst Christiansen, der som nævnt tidligere tabte magtkampen om partiets politiske linje om forholdet til Socialdemokratiet og kom på tværs af Komintern-linjen, og som på den baggrund meldte sig ind i Socialdemokratiet i begyndelsen af 1930’erne.

I slutningen af 1940’erne var han endvidere blandt dem, der fik skylden for DKP’s mislykkede efterkrigstidspolitik med den førnævnte “fredelige overgang til socialisme”. Ifølge et samtidigt skudsmål blev han ligefrem beskyldt for at have taget Stalins ord for bogstaveligt:

“Heraf følger, at Nielsen vilkårligt og mekanisk har udnyttet kammerat Stalins udtalelser og kunstigt anvendt dem på situationen i Danmark efter krigen. I virkeligheden holdt kammerat Stalin en fredelig overgang til socialismen for mulig, men under ganske andre betingelser end dem, der var i efterkrigstidens Danmark.”⁶²

Martin Nielsen var altså ikke bare en sovjetisk marionet på dansk jord. Han var som mange andre danske kommunister og i særlig grad de danske Moskvakadrer i Stalintiden et menneske med en kringlet og kompleks historie, hvor relationen til Sovjetunionen spillede kraftigt ind på forløbet,

men hvor det generelt var svært at leve op til forventningerne, selvom man gerne ville.

Noter

1. Blandt de vigtigste biografiske værker i de senere år er: Morten Thing: *Portrætter af 10 kommunister*. København: Tiderne skifter, 1996; Morten Thing: *Hans Kirks mange ansigter*, København: Gyldendal, 1997; Niels Barfoed: *I unåde. Peter P. Rohde og opgøret med kommunismen*, København: Gyldendal, 2001; Jørgen Grønvald Laustsen: *Den illoyale gesandt. Thomas Døssings virke i Moskva 1944-47*, København: Lindhardt og Ringhof, 2004; Arne Hardis: *Idealisten. En biografi om Hans Scherfig*, København: Gyldendal, 2008; Morten Møller: *Mogens Fog. En biografi*, København: Gyldendal, 2009; Arne Hardis: *Klassekammeraten. Otto Melchior – kommunisten, der forsvandt*, København: Gyldendal, 2010; Morten Møller: *Hvem er Nielsen? En fortælling om kommunisten og modstandslederen Børge Houmann*, København: Gyldendal, 2012.
2. Kurt Jacobsen: *Aksel Larsen. En politisk biografi*, København: Vindrose, 1993.
3. Ole Sohn: *Fra Folketinget til celle 290. Arne Munch-Petersens skæbne*, København: Vindrose, 1992.
4. Indledningen til kildesamlingen danner grundlag for denne artikel. (Jesper Jørgensen og Thomas Wegener Friis: Вступление [Indledning], s. 11-86, I: Jesper Jørgensen, Andrei Sorokin, Thomas Wegener Friis, Alexander Chubaryan, Chris Holmsted Larsen, Morten Møller, Anette Eklund Hansen, Svetlana Rosental og Anne-Mette Anker Hansen (red.): Датские кадры Москвы в сталинское время. Избранные документы из личных дел датчан в архиве Коминтерна [Danske Moskvakadrer i Stalintiden. Udvalgte dokumenter fra de danske personsager i Kominterns arkiv], Odense: Syddansk Universitetsforlag 2013.)
5. Se også: Svend Rybner: I de russiske arkiver, *Arbejderhistorie*, 1, 2004, s. 55-69.
6. Se også Kim Frederichsen: Lamont Library. En guldgrube af russisk Danica i Boston, *Arbejderhistorie*, 3, 2011, s. 100-105.
7. Thomas Wegener Friis: Tysk glasnost, der holder – et overblik over DDR-arkiverne, *Arbejderhistorie*, Nr. 1, 2006, s. 36-39 og Henry Andreasen: Polske arkiver og Danmark, *Arbejderhistorie*, 1, 2006, s. 48-51.
8. Se: Lasse Kristensen: Tjekkoslovaikiets eksempel – ungkommunistisk dannelse i begyndelsen af den Kolde Krig. *Arbejderhistorie*, Nr. 2-3, 2006, s. 39-

- 51; og Mette Fentz: *Det danske forhold til Rumænien, 1964-1980. En empirisk undersøgelse af skiftende danske regeringers forhold til Rumænien under den kolde krig*, upubl. speciale, Syddansk Universitet, 2010.
9. Se fx Iben Bjørnsson: *Arbejderbevægelsens Informations Central. Socialdemokratiets kamp mod kommunismen 1944-1973*, København: SFAH, 2012; Peer Henrik Hansens *Da Yankee'erne kom til Danmark. Fra verdenskrig til kold krig. Den amerikanske efterretningstjeneste og Danmark 1943-46*, København: Lindhardt og Ringhof, 2008; Peer Henrik Hansen: *Second to none. US intelligence activities in Northern Europe*, Dordrecht: Republic of Letters, 2011; og Dino Knudsen: *Amerikaniseringen af den danske fagbevægelse*. København: Museum Tusulanum 2012.
10. Hans Uwe Petersen: DKP's arkiv i ABA, *Årsskrift 1989/90*, ABA, 1991, s. 8-13 og Torsten Lange: DKP åbner sig... *Årsskrift 1997*, ABA, 1998, s. 14-19.
11. Jesper Jørgensen: DKP-arkivets endelige ordning, maj 2009, www.arbejdermuseet.dk.
12. Se hertil eksempelvis Martin Kryhl Jensen: Historiemonopolet og dets konsekvenser, *Arbejderhistorie*, 2, 2013. s. 85-90.
13. Afsnittene "Danmark og danskerne i Kominterns arkiv og "Kominterns personsager" er delvist baseret på Svetlana Rosental: Danmark og danskerne i Kominterns arkiv, s. 379-392, I: Jesper Jørgensen, Alexander Chubaryan, Andrei Sorokin & Thomas Wegener Friis (red.): *Komintern og de dansk-sovjetiske relationer*, København: Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, 2012.
14. RGASPI, 495-174-112.
15. RGASPI, 495-174-167
16. RGASPI, 495-174-113.
17. RGASPI, 495-174-28, 44, 131, 145, 146, 157, 172.
18. RGASPI, 495-174-151.
19. RGASPI, 495-174-153, 154.
20. RGASPI, 495-174-90.
21. Jf. Jan v. Flocken og Michael F. Scholz: *Ernst Wollweber. Saboteur, Minister, Unperson*, Berlin: Aufbau-Verlag, 1994; Michael F. Scholz: *Bauernopfer der deutschen Frage. Der Kommunist Kurt Viweg im Dschungel der Geheimdienste*, Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1997; Michael F. Scholz: *Skandinaviske erfaringer erwünscht? Nachexil und Remigration. Die ehemaligen KPD-Emigranten in Skandinavien und ihr weiteres Schicksal in der SBZ/DDR*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000; Michael F. Scholz: De tidligere Skandinavien-emigranter og de østtysk-skandinaviske relationer 1945-1954, I: Thomas Wegener Friis og Andreas Linderoth (red.): *DDR og Norden. Østtysk-nordiske relationer 1949-1989*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2005, s. 49-78.
22. For en nærmere beskrivelse af projektet, se Library of Congress' hjemmeside: <http://www.loc.gov/rr/european/comintern/comintern-project.html>
23. RGASPI, 545-6-423-433.
24. For en historisk gennemgang af Kominterns personsagsarkivering, se Valeri Fomitshow: *Organisation und Entwicklung der Aktenführung im Apparat der Komintern. Zusammensetzung und Inhalt der Bestände von Personalakten (am Beispiel des Bestandes für Deutschland)*, s. 55-73, I: Michael Buckmiller og Klaus Meschkat (red.): *Biographisches Handbuch zur Geschichte der Kommunistischen Internationale. Ein deutsch-russisches Forschungsprojekt*, Berlin: Akademie Verlag, 2007, s. 55-61.
25. Claus Jensens personsag, RGASPI, 495-208-208.
26. Arne Munch-Petersens personsag, RGASPI, 495-208-366.
27. For en liste over de danske personsager hos RGANI, se Jørgensen m.fl. 2013, op.cit., 606-607.
28. Brigitte Studer & Bertholt Unfried: *Der stalinistische Parteikader, Identitätstiftende Praktiken und Diskurse ind der Sowjetunion der dreißiger Jahre*, Köln: Böhlau Verlag, 2001; Claude Pennetier & Bernard Pudal (red.): *Autobiographies, autocritiques, aveux dans le monde communiste*, Paris: Belin, 2002; Ole Martin Rønning: *Stalins elever. Kominterns kaderskoler og Norges Kommunistiske Parti 1926-1949*, upubliceret ph.d.-afhandling, Universitetet i Oslo, 2010; og Pirjo Kaihovaara: *A Good Comrade, a Good Cadre: Autobiographies and Evaluation Reports as a part of Cadre Policy in the Finnish Communist Party During the 1940s and 1950s*, s. 245-264, I: Kevin Morgan, Gidon Cohen & Andrew Flinn (red.): *Agents of the Revolution. New Biographical Approaches to the History of the International Communism in the Age of Lenin and Stalin*, Bern: Peter Lang, 2005. Se også Rosenfeldt 2009, op.cit.
29. Peter Huber: The Cadre Department, the OMS and the "Dimitrov" and "Munuil'sky" Secretariats during the Phase of the Terror, s. 122-152, I: Mikhail Narinsky & Jürgen Rojahn (red.): *Centre and Periphery. The History of the Comintern in the Light of New Documents*, Amsterdam: IISH, 1996, s. 123.
30. Studer & Unfried 2001, op.cit., s. 132.
31. Claude Pennetier & Bernard Pudal: *Communist Prosopography in France: Research in Progress*

- based on French Institutional Communist Autobiographies, s. 21-35, I: Morgan, Cohen & Flinn 2005, op. cit., s. 27-28.
32. Hans Kirchhoff & Aage Trommer: "Vor Kamp vil vokse og styrkes". *Dokumenter til belysning af Danmarks kommunistiske Partis og Frit Danmarks virksomhed 1939-1943/44*. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 2001, s. 129.
33. Biografier 1933-1940, Danmarks Kommunistiske Partis arkiv, ABA, kasse 715. En kopi af oversigten over de 211 biografier findes også i Kominternarkivet, dateret 17. oktober 1940 (RGASPI 495-15-43, s. 81-84).
34. Se fx: Laurits Rosendahl personsag, RGASPI 495-208-173, s. 4
35. Se fx: Ove Pedersens selvbiografi fra 1945, RGASPI 495-208-7, s. 6(1-2)
36. Ib Nørlands personsag, RGASPI 495-208-78(1), s. 242
37. Alvilda Larsens personsag, RGASPI 495-208-14, s. 36-41
38. I 1951 fik PET oplysninger fra forskellige kilder om, at den sovjetiske legation i København via danske kommunister indsamlede biografiske oplysninger om kendte danskere. Formentlig gik disse til den militære efterretningstjeneste GRU. (Morten Pihl og Christina Agger: "Jeg havde ikke tænkt det som noget spionværk", *Jyllandsposten*, 15.7.2012; og Regin Schmidt: *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*. PET, de danske kommunister og østlig efterretningsaktivitet. PET-kommissionens beretning, bd. 6, København, 2009, s. 57-62.)
39. Studer & Unfried 2001, op.cit., s. 122.
40. Se Ove Petersens personsag, RGASPI 495-208-7, s. 20.
41. Etty Hiort-Lorenzens personsag, RGASPI 495-208-369, s. 1-2.
42. Rønning 2010, op.cit., s. 162-163.
43. Etty Hiort-Lorenzens personsag, RGASPI 495-208-369, s. 8.
44. Laurits Sønderstrups personsag, RGASPI 495-208-283, s. 11. Citatet er oversat fra russisk af Asbjørn Carbuhn Aae.
45. Hartvig Sørensens personsag, RGASPI 495-208-77.
46. Niels Erik Rosenfeldt: Komintern og det hemmelige apparat, s. 81-128, I: Jørgensen, Chubaryan, Sorokin & Friis 2012, op.cit., s. 93-100.
47. Peter Sabroes personsag, RGASPI 495-208-272, s. 6, 11.
48. Dæknavnet "Svend" blev også brugt af flere radiotelegrafister, der i 1943 sendte beskeder fra Danmark til Komintern i Moskva, bl.a. Karl Staf. (Schmidt 2009, op.cit., s. 51-52.) I sommeren 1935 var Karl Staf dog ifølge sine erindringer optaget af arbejde som sømand. (Karl Staf: *Den röda lågan*, Stockholm: Häggelunds förlag, 1997, s. 36.)
49. Peter Sabroes personsag, RGASPI 495-208-272, s. 35(1-2), 16-18.
50. Morten Møller har efter deadline udgivet *Ellen og Adam. En fortælling om kærlighed og terror i Stalins Moskva* (Gyldendal), der behandler emnet nærmere.
51. Bent Jensen: *Den lange befrielse. Bornholm besat og befriet 1945-1946*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1996, s. 312. Referencen er TsKhSI (nuværende RGANI), 5-28-332.
52. *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, København: DI-IS, 2005, bd. 1, s. 43.
53. En enkelt indberetning fra 1946 er fra Den Russiske Føderations Statsarkiv (AVP RF). Tak til Iben Bjørnsson for en introduktion til DIIS' koldkrigsdatabaser.
54. Jacobsen 1993, op.cit., s. 391.
55. Se: Thorsten Borring Olesen: Dokumentation. Forsvarsministeriet: Indberetninger om DKP 1948-49, *Arbejderhistorie*, 4, 2002, s. 106-115.
56. Bent Jensen: *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1999, s. 330 og RGASPI 17-128-596: Udskrift af en samtale med Aksel Larsen, formand for kommunistpartiet, d. 1. oktober 1948 (ABA, Kominternarkivet, Kasse 1, spole 5).
57. Hhv. Knud Holt Nielsen: Fagligt sjusk om venstrefløj og protestbevægelser i Danmark under den kolde krig, *Arbejderhistorie*, 2-3, 2006, s. 87-94 og Chris Holmsted Larsen: Sandheden om Sand? PET-kommissionens beretning, bind 8, *Arbejderhistorie*, 2, 2010, s. 117-121.
58. Knud Jespersens personsag, RGASPI 495-208-393, s. 68-69. Vedr. DKP og Prag 1968, se i øvrigt: Thomas Wegener Friis: Dänemark – NATO-Horchposten zur Ostsee, s. 617-631, bd. 1, I: Stefan Karner, Natalja Tomilina, Alexander Tschubarjan, Günter Bischof, Viktor Iscenko, Michail Prozumenscikov, Peter Ruggenthaler, Oldrich Tuma og Manfred Wilke (red.): *Prager Frühling. Das internationale Krisenjahr 1968*, Graz: Kriegsfolgen-Forschung/Böhlau, 2008,
59. Afsnittet baserer sig på Martin Nielsens personsag, RGASPI 495-208-3; Jesper Jørgensen og Thomas Wegener Friis: De fem Stutthoffangers tur til Moskva i foråret 1945, s. 7-24, I: Jørgensen, Chubaryan, Sorokin & Friis 2012, op.cit.; og Chris Holmsted Larsen: *Danish cadres in the Comintern – in the service of international communism or vanguard of a national working class?*, upubliceret paper

fra konferencen "Towards a Transnational Communist History", 7.12.2012, University of Manchester.

60. Martin Nielsens personsag, RGASPI, 495-208-3(1), s. 39-42

61. Martin Nielsens personsag, RGASPI, 495-208-3(1), s. 85-89

62. Martin Nielsens personsag, RGASPI, 495-208-3(1), s. 39-42

Abstract:

Jesper Jørgensen og Thomas Wegener Friis: Comintern and the Danish Communists. *Arbejderhistorie* 2/2014, s. 1-27.

As it is well known, the collapse of the Soviet Empire gave historians an abundance of new possibilities working with Communism and countries of the Soviet Bloc. Especially the early 1990s were an era of great optimism. Even in the centre of the empire it was suddenly permitted to look into some of the most secret documents of the fallen communist regime. However there was a category of Comintern documents which was not accessible for researchers in the 1990s – the Personal files of the Comintern.

Later with the INCOMKA Project – The international Committee for the Computerization of the Comintern Archives which created the Comintern online database – we found that in Fund 495 (Comintern Executive Committee), Opis 208 (Danish personal files) there were 466 folders (dela) on a variety of persons, from volunteers in the Spanish civil war and cadres of the Danish Communist Party to leading Danish politicians and personalities such as Social Democratic Prime Ministers during the Cold War era. Now we know that while some files are very thin, containing only basic personal data and in some cases TASS telegrams, other files are larger dossiers with a wide range of different kind of materials: autobiographies, authorized biographies, party school evaluations, letters, questionnaires, couriers' report schedules, embassy reports etc. Altogether the documents

amount to more than 11.000 pages. The biggest file within these holdings is on the chairman Aksel Larsen. It contains nearly 1.000 pages and covers the period from 1925 to 1972.

But without contacts to Russia and without any experience with the Russian archival system or language, many researchers found it difficult to include these documents in their research. Therefore a Danish project group in 2010 prepared an archive and research project of the Danes in the Comintern, and fortunately the project was granted economic support from the Danish Carlsberg Foundation. In the beginning of 2012 an agreement with the Russian State Archive of Social and Political History (RGASPI) – and with assistance from the Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung in Graz, Austria – was signed, and the scanning of the files and transfer of the copies of 402 personal files began (the rest of the 466 dela are either at RGANI or 'svobodnyi', meaning the numbers are not assigned to real files). At the end of the year 2012 the process was successfully brought to an end.

As an early result of the project, the first Danish-Russian conference on contemporary history for several years was held in September 2011 at the University of Southern Denmark. Researchers from leading archives and universities in Russia and Denmark participated with presentations concerning 'The Comintern and the Danish-Soviet Relations'. An anthology by the same title based on the conference papers and edited by Jesper Jørgensen, Alexander Chubaryan, Andrei Sorokin and Thomas Wegener Friis was published in December 2012. In 2013 The Danish-Russian Project finally published a Russian primary source collection based on the personal files.

Jesper Jørgensen

Arkivar, cand.mag., jjo@arbejdermuseet.dk

Thomas Wegener Friis

Lektor, ph.d., twfriis@sdu.dk